

Tuska Tünde

A Szegedi Tudományegyetem szlovák szakos hallgatóinak etnikai identitását elősegítő faktorok

Dolgozatomban a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék hallgatóinak körében végzett szociolingvisztikai kutatás részeredményeit mutatom be. A tanulmány a hallgatók identitását, etnikai azonosságtudatát elemzi. A 142 kérdésből álló kérdőív több résztemára terjedt ki:

- nyelvválasztás
- nyelvtudás
- nyelvi attitűdök: az anyanyelven belüli változatok és a többségi nyelv használata
- nyelvi attitűdök: a nyelvmegtartással/ nyelvcserevel/ nyelvtudással kapcsolatos attitűdök
- nyelvi attitűdök: a kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdök és sztereotípiák
- kulturális attitűdök
- kisebbségi és többségi sztereotípiák és előítéletek
- etnikai identitástudat

Hasonló szociolingvisztikai kutatás *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei című, az NKFP 5/126/2001 sz. projektum keretei között zajlott Tótkomlóson. A felmérés egyetlen településre koncentrálódott, a 70 fős minta kiválasztása Bartha Csilla és Borbély Anna projektvezetők elképzelései szerint történt. Mivel a vizsgálat során kiválasztott három szociológiai változó (életkor, nem, iskolázottság) közül az életkor hatása tűnt leginkább dominánsnak, úgy gondoltam, hogy a következő kutatás célcsoportja a fiatal korosztály lesz. (Tótkomlóson ebből a korosztályból voltak a legkevesebben, és ők legnehezebben fellelhetők.) A tótkomlósi kutatás során az életkort illetően három korosztályt különböztettünk meg. A 20-40 éveseket, 41-60 és a 61-80 éveseket. Jelen dolgozat célcsoportja a 19-25 éves korosztály, a magyarországi szlovákság legfiatalabb értelmisége, akiknek meghatározó szerepe van és főleg lesz a kisebbségi kultúra megőrzésében, továbbfejlesztésében. A kérdőív kitöltésében azok a hallgatók vehettek részt, akik magyar állampolgárok és szlovák kisebbségi közegeből származnak, illetve abban élnek. A kutatás*

2007-ben zajlott tanszékünkön. Ekkor 23 hallgatónk volt, de ebből csak tizenegyen feleltek meg a fent említett követelményeknek. A többiek szlovák vagy magyar nemzetiségűek, de szlovák állampolgárok, de vannak olyan hallgatóink is, akik ugyan magyar állampolgárok, de nemzetiségük is magyar. Ők a szlovák nyelvet, mint idegen nyelvet tanulják tanszékünkön.

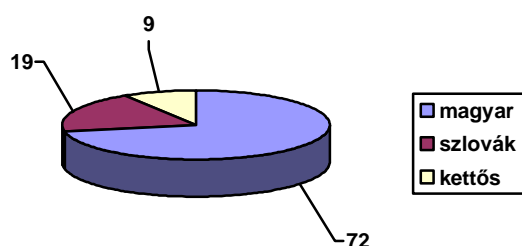
Hipotézisem az volt, hogy a fiatal értelmiséget vizsgálva, akik főleg az iskolában sajátították el a szlovák nyelvet, otthonról e tekintetben keveset hoztak magukkal, egészen más eredményeket kapunk, mint a tótkomlói kutatás során. Ott a közép és az idősebb generáció érzelmi kötődése miatt a kapott eredmények, legalábbis az etnikai paramétereket illetően sokkal jobbak lesznek.

A 142 kérdésből álló kérdőívet szlovák nyelven kellett kitölteni. A hallgatók közül senki nem szabadkozott, senki nem kifogásolta. Ez a nyelvtudás biztonságát sugallta. Fordítani, illetve magyarázni csupán néhány fogalmat kellett, mint pl. *káromkodni, lenézni valakit, állampolgárság, nemzetiségi törvény, istentisztelet*. A nevét valamennyi adatközlő elárulta, ebből arra következtettem, hogy nem félnek nyilatkozni. Az idősebbek közül bizony voltak olyanok, akik nem szívesen adták nevüket a kutatáshoz. Meglepett, hogy a fiatalok a nevüket mindannyian szlovákul adták meg, ebből arra következtettem, hogy ezzel is a nemzetiségükhöz való tartozást akarták demonstrálni. Valószínűleg rendszeresen mind a szlovák, mind a magyar változatot használják. A névadás, névhasználat a személynév iránti attitűdvizsgálatok számos hasznos ismerettel és tanulsággal szolgálhatnának. Ilyen jellegű kutatások idáig a magyarországi szlovákok körében még nem készültek, váratnak magukra.

Ahogy az már a fentiekből kiderült az adatok gyűjtése kérdőíves módszerrel történt, de a szociolingvisztika más módszereit is felhasználtam.⁴⁶⁶ A tematikus irányított interjúk, a megfigyelés módszere nem csak információs szerepük, de kontrollszerepük miatt is fontosnak bizonyultak. Az a tény, hogy én is, mint a vizsgált közösség, a magyarországi szlovákok csoportjába sorol magam, és az adatközlők is annak tartanak, nagyban elősegítette a kutatás menetét és annak minőségét. Hiszen egy közösség nyelvhasználatát, nyelvi viselkedését vizsgálni igazán belülről lehet.

A kérdőív kitöltésénél megleptek az etnikai identitástudatra vonatkozó válaszok. (K.14). A megkérdezettek közül nyolcan magyar nemzetiségűnek, ketten szlovák nemzetiségűnek vallották magukat és egy hallgató mindkét nemzetiséget megjelölte. Tehát a válaszadók 72%-a magyarnak vallotta magát. (1. ábra)

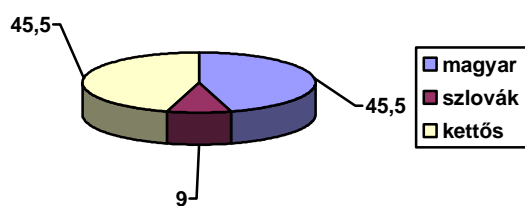
⁴⁶⁶ KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 41-46.

3. ábra

Ön milyen nemzetiségűnek vallja magát?

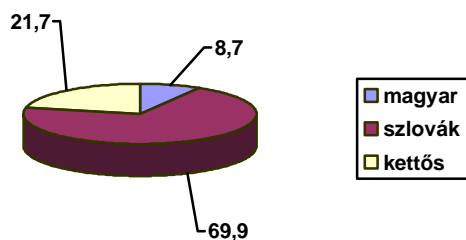
Ez az érték jóval magasabb volt, mint azt gondoltam volna. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy már ennél a korosztálynál is megjelenik az etnikai identitástudat egy új minősége, a *kettős kötődés*. A nyelvhasználati kérdőív (K.22)-es kérdésére, mely szintén az identitást vizsgálta, a válaszok a kettős kötődés felé mozdultak el. Ebben az esetben a kérdésfeltevés direkt módon történt, eldöntendő kérdés volt. *Ön tehát szlováknak vallja magát?* ellentétben az előbb elemzett kérdéssel, mely így hangzott: *Ön milyen nemzetiségűnek vallja magát?* Az eldöntendő kérdésnél a kettős identitást öten jelölték meg (45%), egy adatközlő változatlanul szlováknak vallotta magát és az előző nyolc helyett öten magyar nemzetiségűnek (2. ábra).

4. ábra

Ön tehát szlováknak vallja magát?

Összehasonlításképpen bemutatom a tótkomlói közösségben vizsgált adatokat. 69.6% (48 fő) szlováknak vallotta magát, kettős kötődésű 21.7% (15fő) volt és 8.7% (6 fő) magyarnak vallotta magát.(3. ábra)

5. ábra

Ön milyen nemzetiségűnek vallja magát? (Tótkomlóson)

A változások egyértelműen azt mutatják, hogy a fiatal generáció már nem rendelkezik olyan erős szlovák identitástudattal, mint amennyire az idős és közép generációnál még napjainkban is kimutatható. Fontos azonban az a felismerés, hogy a magyarországi szlovákok azonosulnak a magyar többséggel, ez a kisebbség erősen kötődik ehhez az országhoz, amelyben él.

A fenti adatok tükrében felmerült bennem a kérdés, hogy a kérdőíveken feltüntetett nevek szlovák változatának használata valóban a kisebbségi léthez való tartozást fejezi ki, vagy csupán megszokásból használják a hallgatók nevüket szlovák nyelven. Mivel folyamatos kapcsolatban vagyok az adatközlőkkel lehetőségem nyílt megbeszélni, illetve tisztázni velük a bennem felmerülő kérdéseket. Az így kapott információk, hitelesebbé tették a kutatás eredményeit. Ezeknek a beszélgetéseknek információs szerepük mellett nem elhanyagolható kontrollszerepük sem. A hallgatók bevallása szerint szlovák nyelvű tesztek, űrlapok kitöltése kapcsán, nevük szlovák változatát használják. Ez a szokás középiskolai tanulmányaik alatt alakult ki bennük. Beszélgetésünk során a következő reakciók, válaszok voltak: *„Ha szlovák nyelvű szöveget kapok, automatikusa szlovákul használom a nevem.”* *„Én már megszokásból szlovákul írom a nevem.”* Egy adatközlő volt – ő vallotta magát szlovák nemzetiségűnek – aki tudatosan szlovákul használja a nevét, ezzel is demonstrálva nemzetiségét. Ő így nyilatkozott: *„Érzékeny vagyok erre. A gimnáziumban alakult ki ez bennem. Sőt az ny betűt a nevemben mindig lágyságjellel, a szlovák helyesírásnak megfelelően használom. Szlováknak tartom magam.”*

A (K.23) *Mitől érzi magát szlováknak?* kérdésre természetesen az az öt adatközlő, aki magyarnak vallotta magát, nem válaszolt. Azt gondolom, hogy ez a tény is válaszaik

hitelességét bizonyítja. Egyetlen adatközlő adta *a szüleim miatt* választ. Megjegyzem a (K.22)-es kérdésre ő volt az, aki szlováknak tartotta magát. A többiek, akik kettős identitásúnak vallották magukat, egységesen, kivétel nélkül a *mert ehhez a közösséghez tartozom* választ adták. A (K. 22 és 23)-as kérdésekre adott válaszok meggyőzték a hallgatók érettségéről. Válaszaik következetesek voltak, komolyan vették a kérdőív kitöltését. Megállapítható, hogy az identitást elősegítő faktorok a vizsgált főiskolások körében már nem írható sem a származás sem a család (kivéve egyetlen hallgatót) javára és a nyelvtudás mértéke sem határozza meg. Egy új és erős tényezővel, a közösséggel, a közösséghez való tartozással kell számolnunk. A kisebbségi közösséghez való tartozás jelentősége és annak igénye a nemzetiségi iskolák, intézmények meglétének és munkájának eredménye. Hallgatóink nyolc, illetve tizenkét évig a környező nemzetiségi iskolákban tanultak. Ebben a közegben nem csak a tanítási órákon ismerkedhettek meg a szlovák, illetve dél-alföldi szlovák kultúrával, irodalommal, történelemmel, néprajzzal, hanem maguk is aktív résztvevői voltak ennek a közegnek. Tudomásul kell vennünk, hogy az intézményeknek, iskoláknak a jelenlegi modern társadalomban meghatározó szerepük van, hiszen a kisebbségi származású fiatalok már egyre kevésbé otthon a családi közegben, inkább az iskolákban kapnak egy olyan magatartásmintát, mely alapján természetessé válik a kisebbségi kultúrához, nyelvhez való kötődésük. Másik fontos befolyásoló faktor, a kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek létrejötte és aktív szerepe a szlovák kisebbségi életben. Az adatközlőkkel folytatott beszélgetések során kiderült, hogy többen vannak, akik egy-egy települési kisebbségi önkormányzatnak vagy civil szervezetnek aktív tagjai. A szlovák nyelvvel céljaik vannak, motiváltak, a nyelv ismerete esetlegesen segítheti őket a munkavállalásban.

Az eredményekből megint kitűnik, hogy a főiskolások körében végzett kutatási adatok, nagymértékben különböznek a tótkomlósi közösségben végzett kutatási eredményektől. Tótkomlóson arra a kérdésre, hogy *Ön mitől érzi magát szlováknak* a legtöbben így válaszoltak: „*Mert ez az anyanyelvem*”. (37.7%, 23 fő). (29.5%, 18 fő) *a szülei miatt* és csak (24.6%, 17fő) írta indokként *a közösséget*. Mindössze (8.2%, 5fő) *mert ezen a nyelven beszélek* választ adta.⁴⁶⁷

Az eredményekben megmutatkozik a generációk közötti különbség. Az idősebbek körében a szlovák nyelv használata természetes, hiszen ezt használja a mindennapokban, míg a fiatalok tudatosabbak. Fontos számukra, hogy a kisebbségi nyelv ismerete az érzelmi kötődésen túl -

⁴⁶⁷ TÓTH Ján – TUSKA Tünde – UHRIN Alžbeta – ZSILÁK Mária: *Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši*, in: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe* (red. UHRIN Alžbeta – ZSILÁK Mária), Békéscsaba: VÚSM, 2005, 240-305. Itt: 252.

kinél nagyobb, kinél kisebb - hasznos és használható legyen. Telekesné Vámos Éva ezt a tudatos hozzáállást „instrumentális motívumnak”, míg az idősebb generáció nyelvhasználatára az „integráló motívum” kifejezést használja.⁴⁶⁸

A hallgatók etnikai paramétereit vizsgálva feltétlenül ki kell térni az anyanyelv kérdésére. A kisebbségi nyelvhasználat vizsgálata fölveti az anyanyelv fogalmának problémáját. Az anyanyelv a Magyar értelmező kéziszótár szerint: az a nyelv, amelyet az ember gyermekkorában (elsőként) tanult meg, s amelyben rendszeresen, legjobban és legszívesebben beszél. Az anyanyelv fogalmának problémájával több elméleti megközelítésben is találkozhatunk.⁴⁶⁹ Skutnab-Kangas értelmezésében egy személynek akár több anyanyelve is lehet a származás és az azonosulás szempontjából. Négy kritériumot használ a fogalom meghatározásakor.⁴⁷⁰

1. származás – az elsőként megtanult nyelv

2. azonosulás

a, belső – az a nyelv, mellyel a beszélő azonosul

b, külső – az a nyelv, amellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják

3. a nyelvtudás foka – a legjobban ismert nyelv

4. funkció – a legtöbbet használt nyelv

Ugyanannak a személynek más-más lehet az anyanyelve a különböző definíciók szerint. Sőt, egy személy anyanyelve élete során akár többször is változhat, kivéve a származás szerintit. Kisebbségi helyzetben gyakoribb, hogy egy-egy személy, különböző anyanyelvűnek minősül. Lanstyák István ezt az esetet, ami a szlovákiai magyaroknál nem ritka, „ambivalens anyanyelvnek” nevezi. Ez a magyarországi szlovákokra kevésbé jellemző.

⁴⁶⁸ TELEKESOVÁ Vámosová Eva: *Niektoré sociolingvistické aspekty maďarsko- slovenskej dvojazyčnosti žiakov základných škôl v Maďarsku*, in: *Slovenčina v menšinovom prostredí* (red. UHRIN Alžbeta – ZSILÁK Mária), Békéscsaba: VÚSM, 2004, 334-344. Itt: 339.

⁴⁶⁹ BARTHA Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 1999, 151-154.

KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 152-153.

GYIVICSÁN Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 1993, 232-256.

UHRIN Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználatára*. Békéscsaba: VÚSM. 2004, 20-21.

LANSTYÁK István: *A magyar nyelv Szlovákiában. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* (III. Sorozatszerkesztő KONTRA Miklós) Budapest – Pozsony: Osiris. 2000, 368.

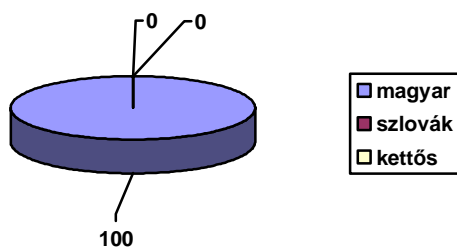
SKUTNABB – KANGAS Tove: *Menšina, jazyk a rasizmus*. Bratislava: Kalligram. 2002, 32.

⁴⁷⁰ SKUTNABB – KANGAS Tove: *Nyelvi emberi jogok. Korunk*. 1992. 5. sz.. 82-86. Itt: 84.

SKUTNABB – KANGAS Tove: *Bilingualism or not: the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters. 1983.

Az anyanyelvre vonatkozó válaszok kiértékelése előtt megjegyzem, hogy az anyanyelv jelentéstartalma mind a kérdezők, mind a megkérdezettek, válaszadók számára mást jelenthet.

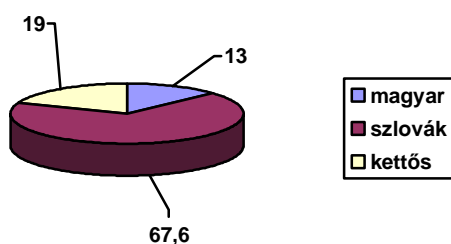
Arra a kérdésre, hogy (K.15) *Mi az anyanyelve?* Az összes megkérdezett 100% a magyar nyelvet adta meg. Azt sejtettem, hogy a magyar nyelv a meghatározó és domináns a fiatalok körében, a szlovákra a másodnyelv szerep a jellemző, de nem gondoltam, ez ilyen arányban jelentkezik majd. (4. ábra)

6. ábra

Mi az anyanyelve?

Összehasonlításképpen megint a tótkomlói adatokat hoznám. 67.6% a szlovák nyelvet tartja anyanyelvének, 19% azt állítja, hogy két anyanyelve van (ez is a lehetséges válaszok között szerepelt) és 13% vallja a magyar nyelvet anyanyelvének. A generációk közötti különbség nagyon észrevehető.

7. ábra

Mi az anyanyelve? (Tótkomlóson)

A megkérdezett fiatalok válaszaikból egyértelműen kiderül (100%), hogy nem bizonytalankodtak. Otthonról a magyar nyelvet hozták magukkal, azt sajátították el először. Ők a származásuk, az elsőként elsajátított nyelv alapján azonosították magukat, illetve anyanyelvüket. Egy hallgató így nyilatkozott: *„Én szeretném azt mondani, hogy szlovák az anyanyelvem, de egyből észrevennék, hogy nem így van. Nem tudok olyan jól szlovákul. Talán majd egyszer.”* Ő a nyelvtudásának milyensége, foka alapján sorolta magát magyar anyanyelvűnek. Ő azon fiatalok egyike, aki erősen kötődik a szlovák nyelvhez, kultúrához. Ez a fajta érzelmi kötődés a közép és az idősebb generációra jellemző.

A vizsgálat konkrét tényekkel támasztotta alá a magyar nyelv és kultúra meghatározó szerepét a fiatalok körében. A szlovák nyelv a magánszférában egyértelműen fokozatosan háttérbe szorul. Egy olyan kétnyelvűség- dinamika, amelyet generációról generációra csökkenő anyanyelvi s ezzel fordított arányban növekvő többségi nyelvi kompetencia jellemez. Ugyanakkor nem kerülheti el a figyelmünket, hogy új területeken, mint a politika, közigazgatás, média egyre szélesebb körben terjed. Ez az a tény, amely a hallgatóinkat képes motiválni. Valószínűsíthető, hogy ezek azok az új színterek, melyek esetlegesen biztosíthatják a kisebbségi nyelv használatának lehetőségeit.

Ahogy azt a bevezetőmben mondtam referátumom csak részeredményeket tartalmaz. Természetesen szándékomban áll a többi kérdéskört is feldolgozni és egy komplexebb képet nyújtani a szlovák szakos hallgatók anyanyelvhasználatáról. Úgy tűnik, hogy a kutatás további eredményeinek értékelése kapcsán érdekes és elgondolkodtató adatok birtokába juthatunk. Terveim között szerepel a kutatás kibővítése, a kérdőív kitöltetése a többi magyarországi szlovák szakos hallgató körében.

Summary

Identity conducive factors of the Students of the Szeged University

In 2007 the survey presented the result of the reseal made between the students of University of Szeged Juhász Gyula Teacher Training Faculty Department of Slovak Language and Literature. First of all outlines the ethnic identity consciousness of the students. It is difficult to form without this knowledge an objective image on going into the environment of the minority cultural and lingual processes.